

КРУШЕНИЦЬКИЙ Андрій Васильович,

т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ,
капітан поліції

ОПТИМІЗАЦІЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до статті 2 КПК України одним із першочергових завдань кримінального судочинства є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. У переважній більшості швидкість встановлення обставин кримінального правопорушення, а також отримання доказів причетності певної особи до вчинення кримінального правопорушення, залежить саме від швидкості витребування (вилучення) речей і документів, в тому числі тих, які містять охоронювану законом таємницю відповідно до ст. 162 КПК України. Саме тому в умовах розвитку суспільних відносин, сьогодні у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві повинен бути такий інститут збирання доказів (перш за все в частині збирання речей та документів), який би забезпечив швидке розслідування кримінального правопорушення. На нашу думку, таким інститутом може бути саме процедура витребування речей і документів в порядку ст. 93 КПК України. Однак, як свідчить практика, такі засоби збирання доказів як витребування речей і документів (в порядку ст. 93 КПК України), тимчасовий доступ до речей та документів (регламентований главою 15 КПК України) мають певні недоліки, які з одного боку пов'язані із їх законодавчою неврегульованістю, з іншого – складністю та тривалістю

процедури. Так, розглядаючи такий захід забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей та документів, доцільно підкреслити, що через багатоетапність (зокрема процедуру отримання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів) зазначений спосіб збирання доказів характеризується перш за все складністю та досить тривалим часом реалізації. Як зазначалось, в практиці іноді виникають абсурдні ситуації, коли слідчими суддями клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів розглядаються навіть не тижнями, а місяцями. Тому, практично, від дня вчинення кримінального правопорушення до безпосереднього отримання всіх необхідних доказів вини чи встановлення самої особи може минути понад 2 місяці. На нашу думку, це не виправдано довгий час як для отримання необхідної інформації та збирання доказів [1, с. 118].

Розглядаючи витребування речей і документів як самостійний, спрощений та альтернативний засіб збирання доказів, у попередніх дослідженнях нами зазначалося, що через відсутність належної процесуальної регламентації зазначеного способу збирання доказів у сторони обвинувачення постійно виникають проблеми з реалізацією своїх повноважень у частині витребування відомостей, документів та речей, які виникають у зв'язку з необґрунтованими відмовами [2, с. 152-153]. У зв'язку з чим, було запропоновано, що правильним шляхом розв'язання окреслених проблем є удосконалення редакції ст. 93 КПК України, передбачивши, що рішення сторони обвинувачення щодо витребування речей і документів підлягає процесуальному оформленню у вигляді складання вмотивованої постанови слідчого чи прокурора (із дотриманням вимог ст. 110 КПК) [3, с. 262].

Водночас, на наш погляд, окремої уваги потребує й розгляд питань щодо можливості сторони обвинувачення здійснювати витребування речей і документів, які відповідно до ч.1 ст. 162 КПК України містять охоронювану законом таємницю та володільцями (розпорядниками) яких є:

- 1) суб'єкти владних повноважень - органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної

Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання;

2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевого бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим;

3) особи, які виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг;

4) юридичні особи публічного права, державні/комунальні підприємства, державні/комунальні організації **(далі – володільці (розпорядники) речей і документів)**.

Чому так? З одного боку держава покладає на органи досудового розслідування завдання щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. З іншого боку, як свідчить слідча практика через колізію законодавства, сторона обвинувачення все частіше отримує від зазначених суб'єктів письмові відмови у наданні запитуваних речей та документів. При цьому обґрунтуванням цих відмов є не тільки законодавча неврегульованість процесуальної форми вимоги про витребування речей і документів, а й те, що запитувані стороною обвинувачення відомості містять охоронювану законом таємницю. І це не дивно, оскільки аналіз нормативних приписів Глави 15 КПК України дозволяє дійти висновку, що доступ до речей і документи, які містять охоронювану законом таємницю може бути здійснений не інакше як на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів.

З одного боку, ми згодні з твердженням О.Г. Тугарова, яким зазначається, що інформація з обмеженим доступом потребує особливої охорони у сфері кримінального судочинства, оскільки ступінь її захищеності є індикатором захищеності приватного життя особи будь-якої держави і виступає показником реального рівня демократизму та правосвідомості її політичного режиму [114, с. 224]. Тобто мова йде про судовий контроль додержання прав та свобод людини. З іншого боку, на нашу думку, такий «індикатор захищеності» призводить того,

що слідчі вимушені витратити чимало часу на більш складну процедуру, пов'язану із отриманням ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів, тривалість виконання якої, як зазначалось вище, іноді займає навіть не тижнями, а місяцями. Така ситуація призводить не тільки до порушення розумних строків розслідування, а й до суттєвих обмежень прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема потерпілих та підозрюваних, зацікавлених у забезпеченні швидкого розслідуванні кримінального правопорушення.

Так, в слідчій практиці іноді виникають абсурдні ситуації, коли, державні підприємства, установи чи організації маючи статус потерпілого у кримінальному провадженні (зокрема, в результаті завдання майнової шкоди через привласнення чи розтрата державного майна) відмовляють слідчому у наданні документів в порядку ст. 93 КПК, посилаючись на те, що запитувані відомості становлять охоронювану законом таємницю.

Керуючись власним досвідом практичної роботи в органах досудового розслідування *наведемо такі приклади.*

В 2020 році в межах кримінального провадження, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 175 КК України за фактом невиконання заробітної плати на одному з приватних підприємств м. Маріуполя Донецької області, слідчим СУ ГУНП в Донецькій області скеровано запит в порядку ст. 93 КПК на адресу ГУ ДФС у Донецькій області щодо надання інформації про наявність розрахункових рахунків, відкритих зазначеним підприємством у банківських установах. Необхідність отримання зазначеної інформації обґрунтовувалась подальшою можливістю слідчого звернутись до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів, які знаходяться у відповідній банківській установі з метою вилучення інформації про рух грошових коштів по розрахунковим рахункам підприємства. Результат розгляду запиту: у наданні інформації слідчому ГУ ДФС у Донецькій області було відмовлено, посилаючись на те, що запитувані відомості становлять банківську таємницю.

Інший приклад. В 2020 році у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 362 КК України за фактом несанкціонованої зміни інформації, яка оброблюється в автоматизованій системі, слідчим СУ ГУНП в Донецькій області було встановлено, що 31.05.2019 старший контролер-касир одного з відділень філії-Донецьке обласне управління АТ «Ощадбанк», маючи умисел на несанкціоновану зміну інформації, яка оброблюється в автоматизованій банківській системі АТ «Ощадбанк», не маючи ніяких законних підстав, не санкціоновано, за допомогою проведення касових операцій через Pos-термінал, провела фізичну ідентифікацію 19 осіб-одержувачів соціальної допомоги (внутрішньо-переміщених осіб), без наявності останніх у відділенні АТ «Ощадбанк». З метою підтвердження факту того, що зазначені 19 осіб дійсно є внутрішньо-переміщеними особами (далі – ВПО), слідчим СУ ГУНП в Донецькій області на адресу Міністерства соціальної політики України в порядку ст. 93 КПК України скеровано запит про надання відповідної інформації. Результат розгляду запиту: у наданні інформації слідчому було відмовлено, посилаючись на те, що запитувані відомості є персональними даними осіб.

Таким чином, у кримінальному провадженні створюється тяганина, що призводить до істотних порушень розумних строків розслідування [4, с. 131-134].

Слід також зазначити, що в 2022 році законодавцем все ж були зроблені певні кроки щодо оптимізації процесуального порядку отримання доказів з метою забезпечення розумних строків досудового розслідування. Так, 22 березня 2022 р. набув чинності Закон № 2137-IX від 15 березня «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам». Зазначеним Законом внесено ряд змін до КПК України, в тому числі щодо правових підстав отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів. Ці зміни внесені шляхом доповнення розділу IX «Перехідні положення» КПК. Так, новий п. 20-7

розділу IX передбачає, що під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої керівником прокуратури. Тобто мова йде про речі і документи, що містять охоронювану законом таємницю, а саме: лікарську таємницю; банківську таємницю; інформацію, яка знаходиться у операторів та провайдерів телекомунікацій; персональні дані [5]. Таким чином, законодавець погоджується, що проблема складної процедури отримання доказових матеріалів в дійсності існує, а тому в умовах воєнного стану прийняв відповідну норму. За нашим переконанням, запровадження норми про надання можливості стороні обвинувачення здійснювати доступ до охоронюваної законом таємниці (минаючи при цьому процедуру отримання дозволу слідчого судді), має важливе значення у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Разом з цим, слід підкреслити, що така «спрощена» процедура отримання інформації, чинна лише на період дії надзвичайного або воєнного стану, тобто є такою, яка має тимчасовий характер. У зв'язку із цим, після скасування відповідного правового режиму, проблема отримання доказів за спрощеною процедурою набуде нової актуальності. Саме тому, на нашу думку, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві має функціонувати інститут збирання доказів, який би на постійній основі забезпечував швидке розслідування кримінального правопорушення. Як зазначалось, таким інститутом має бути саме процедура витребування речей і документів в порядку ст. 93 КПК України.

В такому випадку видається, що правильним шляхом розв'язання окреслених питань є доповнення чинного КПК України новою нормою, якою б передбачалась можливість сторони обвинувачення здійснювати витребування окремої категорії речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю та які зберігаються у відповідних суб'єктів – володільців (розпорядників) речей і документів.

Список використаних джерел

1. О.О. Кирбят'єв. Доступ до інформаційних ресурсів при фіксації правопорушень у інформаційній сфері: проблематика та ймовірні шляхи вирішення. *ТЗЗ Теорія і практика юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері*: Матеріали науково-практичної конференції / 08 червня 2016 р., м.Київ / Упорядн. : В.М.Фурашев, С.Ю.Петряєв. - К.: НДІП НАПрН України, Апарат РНБО України, КНДІСЕ Мініюсту України, НТУУ «КПІ», 2016. 200 с.
2. Крушеницький А.В. Витребування та отримання речей і документів в системі процесуальних дій. *Правовий часопис Донбасу*, № 2 (79), 2022. с. 152-164
3. Крушеницький А.В. Витребування речей і документів стороною обвинувачення: процесуальне оформлення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3, с. 256-264
4. Крушеницький А.В. Особливості окремих об'єктів витребування стороною обвинувачення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія ПРАВО Випуск 73. Ч.2 2022.*, с. 131-40
5. Кравчук О. Санкціонування тимчасового доступу до речей і документів прокурором: зміни до КПК. Веб-сайт Вищого Антикорупційного суду (22.03.2023). URL : https://first.vaks.gov.ua/publications/sanktsionuvannia-ttdrd-prokurorom-zminy-do-kpk/#_ftn1 (дата звернення: 20.03.2023)